

Եւ եղեւ յետ ժամանակի գալ յանապատն իշխանի միոյ յերկրպագութիւն սուրբ ուխտին եւ խնդրել աղաւթս ի ծերոյն: Եւ տեսեալ զառեւծն զի բերէր ջուր վանիցն, ի հիացման եղեալ հարցանէր ի նոցանէ թէ զինչ իցէ այն: Եւ ծանուցանեն նմա զորպիսութիւնն: Եւ նորա ողորմեալ առեւծուն, հանեալ երիս դահեկանս ետ ի գինս իշջոյն¹, զի աղատեսցի առիւծն: Եւ իբրեւ աղատեսցաւ առեւծն, դարձեալ սպասաւորէր իշջոյն¹:

Իսկ յաւուր միում դէպ եղեւ առեւծուն հանդերձ իշջոյն բերել ջուր յանապատն. եւ հանդիպեալ այնոցիկ որոց տարեալ էր զէշն, դարձեալ հաց բերելով ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ. եւ էշն ընդ նոսա: Եւ առեւծուն տեսեալ ծանեալ զէշն, գնաց ընդ առաջ նորա: Եւ այնքամ տեսեալ ուղտապանացն զառեւծն, զարհուրեալ փախստական եղեն ի նմանէ: Եւ առեալ բերանաւ զպախացաց² իշջոյն³ եւ բերեալ ի վանս, հանդերձ երիւք ուղտովքն⁴, նոյն բարձեալ ցորենովն, յոյժ ուրախութեամբ կացուցեալ առաջի ծերոյն: Իբրեւ ետես ծերն յոյժ զըջացաւ, թէ ի զուր դատապարտեցաք զառեւծն. եւ եղեալ անուն առեւծուն Յորդանէ⁵:

Եւ յայնմ հետէ յոր վայր առաքէին զուղտսն ի պէտս վանիցն, զհետ նոցա երթայր առեւծն, եւ սպասաւորէր հանդերձ երկուղիւ: Եւ եղեւ գնալ առեւծուն զհետ ուղտուցն հեռաւոր ճանապարհ. եհաս վախճան սուրբ ծերոյն Երասիմոսի, եւ ոչ հանդիպեալ առեւծուն յանապատն: Եւ յետ սակաւ աւուրց եկեալ խընդրէր զծերն. եւ ընթացեալ աշակերտ ծերոյն ընդ առաջ նորա եւ ասէ. Յորդանէ⁶, եթող զմեզ որք հայրն մեր եւ փոխեցաւ առ Տէր: Եւ բերեալ կերակուր ետ առաջի նորա զի կերիցէ եւ նա ոչ եկեր. այլ յարուցեալ շրջէր եւ խնդրէր զծերն. եւ իբրեւ ոչ գտանէր, զաղաղակ բարձեալ գոչէր ձայնիւ մեծաւ եւ ողբայր դառնապէս. մինչեւ զամենսեան յարտասուս շարժէր: Եւ այն հայեցեալ աշակերտի ծերոյն կոչեաց զառեւծն եւ ասէ. Ի՛կ զի երթեալ ցուցից քեզ զգերեզման ծերոյն: Եւ յուղի անկեալ երթայր զինի աշակերտին: Եւ վասն զի հեռագոյն էր գերեզման ծերոյն ի վանիցն իբրեւ կէս մղոնաւ, եւ յորժամ եկին ի գերեզմանն, ասէ

ցառեւծն: Ահա գերեզման ծերոյն: Եւ նորա եղեալ զծունգսն իւր ի գետինն խոնարհեցուցեալ զգլուխն իւր ի վերայ գերեզմանին լայր դառնապէս. եւ անկեալ ի գետինն թաւալէր եւ գոչէր արտասուելով եւ կոծէր չարաչար: Եւ այնքան հարեալ զգլուխն զգետնի, եւ մագլաւն զկուրծսն մինչ առ ժամայն անկեալ մեռանէր: Եւ տեսողացն հիացեալ աւրհնութիւն եւ փառս մատուցանէին ամենասուրբ Երրորդութեանն որ այնպէս զփառաւորիչս իւր փառաւորէ:

Արդ կացեալ առեւծուն ի սպասաւորութեան սրբոյն երիս ամս¹ յառաջ քան զգտանել իշջոյն եւ հինգ ամս² յետոյ, եւ մի ամիս անձամբն բերեալ զջուր վանիցն:

Այս ամենայն եղեւ ոչ զի հոգի ունելով առեւծուն կամ բան, այլ աստուածային զաւրութիւնն այնպիսի սքանչելիս երեւեցուցանէ. եւ յայտ առնէ թէ զիւրդ նախաստեղծին Աղամայ հնազանդ էին գազանք վայրենիք յառաջ քան զպատուիրանադանցութիւնն, զմերկանալն յաստուածային փառացն եւ աւտարանալն ի դրախտին պահպանութենէ: Եւ դարձեալ ցուցանէ թէ որ կայ եւ մնայ ի հրամանին Աստուծոյ, մեծի փառաց եւ պատուոյ արժանի լինի ի հանդերձեալ ատենին:

ՊԱՐՍԱԿԱՆ ՆՈՐԱԳՈՅՆ ԱՅՈՒՂՆԵՐ

Ա.

ԱՅՈՒՂ ՄԻՍԿԻՆ ՄԱԹԵՈՍ

Ա.

Միջավայրն եւ աշուղը:

Ինչո՞ւ ու ծիծաղը երեսին, հանաք ու կատակը բերնին, պարզ եւ հասարակ, բայց վառվռուն եւ կրակոտ մի աշուղ է Միսկին Մաթէոսը (Աբրահամեան), որ երեսուն տարիներէի ի վեր ծառայում է աշուղական արուեստին:

Նրա կեանքի եւ գործունէութեան շրջանը Սպահան նահանգի Չահարմահալ գաւառն է:

1 Ձեռ. Գ. ամբ:

2 Ձեռ. Ե. ամբ:

1 Ձեռ. իշջոյն:

2 Թ. 213 բերանովն զպահուցս իշջոյն:

3 Ձեռ. իշջոյն:

4 Ձեռ. երեք ուղտովն:

5 Թ. 213 Յորդանէս:

6 Թ. 213. Յորդանէս:

Դա Պարսկաստանի այն մնայլ շրջաններից մէկն է, ուր դեռ կալուածատէր առաքելական աւատական դասակարգերն են գերիշխում իրենց սանձարձակ բռնութիւններով եւ կամայականութիւններով: Դա այն գաւառաշրջանն է, որ տեղ մինչեւ օրս էլ միջնադարեան անասելի խաւարն է իշխում եւ ուր աւանդական նախապաշարուններն ու դարերի սնոտիապաշտութիւնները դեր են կատարում գիւղացիների կեանքում: Այնտեղ ամէն ինչ մնայլ է, ծանր, յուզիչ եւ խեղդիչ, ինչպէս ինքը կալուածատէր դասակարգը, որի երկաթէ գերիշխանութեան ներքոյ տնտրում է պարսիկ, հայ աշխատող, ստեղծագործող ու կառուցանող գիւղացիութիւնը եւ օրէցօր դիմում դէպի տնտեսական քայքայում...:

Պարսիկ աշխատաւորութիւնը, որ իրանի բնիկ տարրն է կազմում, հաստատուել է այդ գաւառաշրջանում ամենահնագույն ժամանակաշրջաններից: Հայ գիւղացիութիւնը սակայն կազմում է 17րդ դարում, Շահ-Աբբասի օրով, Արարատեան դաշտի Քասեն գաւառից գաղթած ժողովրդի մի բեկորը. նա ուղիղ երեք դարերից ի վեր կենդանացել է պարսկական հողի վրայ եւ իր համար կերտել մի նոր կեանք եւ նոր պատմութիւն:

Ահա այդ գաղթական ժողովրդի ծոցից է կեանք առել Միսկին Մաթէոսը եւ նրան էլ նուիրել իր կեանքը:

Նա գերազանցօրէն գիւղական ժողովրդի աշուղն է, նրա հարազատ երգիչը: Շրջում է նա միշտ գիւղից գիւղ, ապրում գեղուկ ժողովրդի մէջ, նրա սրտին մօտիկ եւ ապրեցնում նրան իր աշուղական նուագներով, իր հոգու յայլերով, իր սրտի բաբախումներով:

Երգում է նա գլխաւորապէս հէքիաթներն ու սիրերգներ: Երգում է աշուղ Ամիր օղուց, Տէր-Կարապետից, Յարթուն օղուց, Խան-Չաբանից, Խան-Ասկէրից:

Այդ երգերն ու հէքիաթները հնչեցնում է նա գիւղական հարսանիքներում, ինչոյքներում եւ իր չօնգուրի թրթռուն, ներդաշնակ լարերով եւ իր դիւրեկան ձայնով առանձին փայլ է տալիս գեղուկների տօնախմբութիւններին:

Այդ երգերով ու հէքիաթներով նա ներգործում է գիւղական ժողովրդի հոգեկան աշխարհի, նրա սրտի եւ մտքի վրայ, իսկ իր չօնգուրով վառ պահում նրա մէջ աշուղութեան սէրը:

Ահա աշուղ Մաթէոսի կատարած դերը:

Բ.

Աշուղ Միսկին Մաթէոսի կեանքը:

Պարզ եւ անպաճոյճ է Միսկին Մաթէոսի կեանքի պատմութիւնը: Նա Պարսկաստանի Չահարմահալ գաւառի Լիվասեան գիւղումն է օրորուել, ուր եւ ծնուել է 1880 թուականին: Գեղջկական պարզ խրճիթն է լինում նրա տանը, ուր բոլորում է նա իր մանկութեան եւ պատանեկութեան շրջանը: Գիւղական այդ խաւար միջավայրում նա դպրոցի երես չի տեսնում եւ մնում է անգրագէտ: Նա դաստիարակուում է բնութեան ծոցում, աշխատանքի դաշտում: Արօրն ու մաճը, եղներն ու հունձքը լինում են նրա դպրոցը: Այդ դպրոցում ապրում է նա ամբողջ տասը գարուններ: Քսան տարեկան հասկում զրկուում է իր ծնողներից. այնուհետեւ վաղու սրտով թողնում է հայրենի գիւղը, իր եղներն ու արօրը եւ պանդխտում: Չուում է Պարսկաստանի Փէրիա գաւառի Սանգիբարան գիւղը եւ նուիրում աշուղութեան արուեստին: Աշակերտում է ուստա Պետրոս Պօղոսեանին եւ նրանից էլ ստանում աշուղութեան կոչումը: Ապա իր վարպետի հետ, ուղիղ եօթը տարի շրջում է Պարսկաստանի քաղաքներն ու գիւղերը, թափառում է Համադան, Սպահանի Քեհազաղ, Քեհամարա, Գեհալա, Փէրիա, Չահարմահալ գաւառները, մտնում է վրանաբնակ թօրքերի (ղաշղայի) մէջ եւ հնչեցնում իր չօնգուրն ու սիրերգ-հէքիաթները: 1853 թուին բաժանուում է իր վարպետից եւ առանձին աշուղութիւն անում: Մինչեւ օրս էլ նա շարունակում է աշուղութեան արուեստը:

Նա այսօր Պարսկաստանի հայ աշուղների վերջին մնացորդներից մէկն է, որ անսայթափ առաջ է քայլում աշուղական տառասկոտ ճանապարհով...:

Գ.

Դէպի Հանարմահալ:

(Հանարմահալի ներքին-Քոնարք գիւղում:)

1920 թ. Յունիս ամիսն էր: Ուսուցիչ էի 'սոր-Ջուղայի' "Ազգ. երկսեռ դպրոցներում", Ուսումնական տարեշրջանը նոր էր վերջացել. աշուղական անտիպ երգեր հաւաքելու եւ գիւղական ժողովրդի կեանքն ուսումնասիրելու կրակը ձգւում է ինձ Սպահանի Չահարմահալ գաւառը, գեղջեւկ ժողովրդի մէջ: Ժողովրդական

բանաստեղծական բաղմամբիւ անտիպ գանձեր էին թագնուած այդ ժողովրդի սրտում. պէտք էր նրանց փրկել ժամանակի կլանող ժանիքներէր: Այդ կրակով համակուած, տուրիստի պայուսակը կողքիս, էն կրակ ու բոց օրերին, ճանապարհ էմ ընկնում:

Կոր-Ջուղայից դէպի Չահարմահալ 20 ֆարսան է: Եօթը ճանապարհորդներ ենք. հայրենի գիւղը վերադարձող ուսանողներ եւ ես: Մեր գնացքը իշուկների կարաւանն է: Մերկ ապառաժոտ սարեր, ընդարձակ ամայի դաշտեր. խոր անգնդախոր ձորեր, հսկայ լեռնաշղթաներ փռուած են մեր առաջ: Գիշեր, ցերեկ կտրում ենք եւ անցնում, աւազակների ահ ու զարդանդը մեր սրտերում: Եւ այդպէս երեք օր ու գիշեր...

Երրորդ օրը, արեւածէգին, հասանք Չահարմահալ:

Հայաբնակ Կերգին-Քօնարք գիւղումն եմ: Ընդարձակ տարածութեան վրայ փռուած, բարդիների ու բոխների տնկարաններով զարդարուած անպաճոյճ մի գիւղ է դա: Զարդարուած է արեւելեան ոճով. չորս կողմից շրջապատուած է քառակուսի հաստ եւ երկար ցեխաշէն պարսպով, որ կրում է իր վրայ արեւելեան մի մեծ դարբաս:

Հայ գեղջուկների այստեղ հաստատուելը 29 տարուայ պատմութիւն է, եկել են նրանք 1891 թուին Մամուռան, Լիվանեան, Մամուռա եւ այլ հայաբնակ գիւղերից, չտոկալով խաների հարստահարութիւններին: Այժմ բաղկացած են 55 ընտանիքից 241 շնչով:

Իջեւանել եմ գիւղի ինտելիգենտ երիտասարդներից մէկի «օդախում», որ ծառայում է իբրեւ հիւրասենեակ: Դա փոքրիկ, պարզ եւ անպաճոյճ մի սենեակ է, որի հողաշէն յատակը կահաւորուած է պարսկական կապերտներով եւ թաղիքներով: Նրանց վրայ, պատերի կից, դրուած են ներքնարկներն ու բարձերը: Պատերի ցածի մասում, «թախաներ»ի վրայ, դրուած են տան իրեղէնները, իսկ վերեւի մասում, «թառեր»ի վրայ, դարսուած են չինեղէն եւ ապակեղէն ամանները: Երկար պատերից մէկի մէջ բացուած է մի այլ մեծ եւ խոր «թախա», ուր դրուած են հիւրերի անկողնները, իսկ դրան ճիշդ դիմացի կարճ պատի վրայ շինուած է բուխարին (օջախը), որ ձմեռ ժամանակ ծառայում է վառարանի տեղ: Օդախն ունի մի փոքրիկ լուսամուտ, որտեղից լոյսը ներս է թափանցում:

Գ.

Աշուղի «Դամը»:

Երեկոյ է: Չիթէ մի աղօտ ճրագ պլպլում է օդախի մէջ: Ծալապատիկ նստել ենք ներքնարկների վրայ եւ յենուել բարձերին: Օդախում համախմբուել են գիւղի ջիւան-երիտասարդները, քեդիսուդան, քեալանթարը: Տաք-տաք զրուցում ենք գիւղի ցաւերից, առարկների հարստահարութիւնից, դրսի աշխարհից, ինկիլիզից, ֆրանսուզից, արմանից...

— Բարով ես էկել վարժապետ ջան, օդախից ներս մտնելով՝ ուժգին սեղմեց ձեռքս, քառասուն տարեկանի մօտ, բարձրահասակ, նիհար, սեւագոյն մազերով, բոցավառ աչքերով պարզուկ մի գեղջուկ: Հագել էր նա լայն եւ երկար ողնշոր (թումբան), վերեւից արխալուխ, նրա վրայից կապա. մէջքին, կապայի վրայից, փաթաթել էր 3—6 գալ երկարութեամբ կտաւէ մի գօտի, իսկ գլխին դրել էր բրդէ մի գդակ:

Նա պատից կախեց չօնգուրը եւ ծալապատիկ նստեց դրան մօտ:

— Բարի գալուստդ աշուղ, ձայնեցին գեղջուկները:

— Բարին ձեր արեւին անպարտիք, էկել եմ վարժապետ ջանիս հմար չօնգուր ածեմ, «դամ» տամ, տաղ ասեմ, ձայնեց աշուղը:

— Հնորհակալ եմ աշուղ ջան, հաղորդնորհակալ, պատասխանեցի աշուղին: Առջին անգամ աշուղի «դամ տալը» պիտի տեսնէի, դրա համար էլ սիրտս լցուեց անհուն ուրախութեամբ:

Գեղջկական պարզ ընթերցը՝ «Իրիկվահացը» պատրաստ էր: Գետնի վրայ փռեցին «մէզարը» (սփռոցը), վրան շարեցին լոշ հացերը, ապա բերին պղնձէ մեծ ամանների մէջ ածած եախնին ու փաւը:

Օրհնանք-բարեմաղթութիւններով վերջացաւ ընթերցը:

Օդախը հետզհետէ լցուեց գիւղի ջահէլ-ջիւաններով, իսկ դրան առաջ համախմբուել էին գեղջուկ «ջահէլ հարսներն ու աղջիկները նրանք եկել էին աշուղի զրոյցը լսելու եւ» Հայաստանից հային տեսնելու: Հնադարեան աւանդութիւնների անմեղ զոհերն էին նրանք, գիւղական «ադաթի» համաձայն իրաւունք չունէին տղամարդկանց մօտ նստելու...

Ընթերցից յետոյ բացուեց օդախի մէջտեղը: Աշուղն սպասել չտուեց, կանգնեց իր չինար հասակով, գլխաբաց, սեղմեց չօնգուրը կրծքին եւ զարկեց լարերին:

Գեղջկական պարզ օգտիւր խնդիր վերածուեց երաժշտական աշխարհի: Գեղջկական անոյշ, զգայուն երգն էր ծորում աշուղի շրթերից, աշուղական երաժշտութիւնն էր հնչում նրա ջնգուրից, արեւելեան բոցավառ, կրակոտ, ներդաշնակ, զգայուն խաղերով: Գեղջուկները յափշտակուած ջնգուրի լարերից, ձայնում էին. «հայ ջան», «սաղիդ մատաղ», «ասա՛ աշուղ ջան»:

Եւ աշուղը ոգեւորուած՝ զարկում էր լարերին եւ երգում: Նա վեհ կեցուածքով, ծանր եւ հանդարտ քայլերով, շրջում էր օդախի հրապարակում եւ նուագում էր ու երգում: Երգում էր նա արուեստի սիրով կրակուած, արեւելեան ուժեղ, վառ, թրթռուն ձայնի ելեւէջներով: Նա մերթ դէմքի արտայայտութիւններով (միմիկայով), մերթ շեշտով ու ժեստերով, մերթ մարմնի արագ եւ կտրուկ շարժումներով, մեր աչքերի առաջ վերարտադրում էր դէպքը, հերոսների հոգեկան աշխարհը, նրանց պայքարը, յաղթանակը: Ասես նա արտիստիկ մի դերասան էր, որ իր ապրումներով ստեղծագործում էր իր հերոսի պատկերը եւ համակում մեզ նրա զգացումներով եւ յոյզերով:

Այդ բոլորն առանձին թափ էին ներշնչում նրա երգերին եւ ընդհանուր ոգեւորութիւն, կենդանի տրամադրութիւն առաջ բերում:

Ե.

Աշուղի հեքեաթը:

Սիրերգներն անվերջ ծորում էին աշուղի շրթերից եւ նա աւելի ոգեւորուած հնչեցնում էր ջնգուրի լարերը: Նա յոգնեւ չէր իմանում:

Վերջին անգամ նա լարեց ջնգուրը եւ այս անգամ պատմեց ժողովրդական պարզ, գողտրիկ մի հեքեաթ: Բայց դա հեքեաթ չէր, այլ մի սրտառու զրամա, որ սկսում է երազկոտ, ժպտուն, վառ, բարախուն եւ վերջանում վշտոտ, տանջալից, թախծոտ, բայց յուզիչ:

Գիւղական աշխարհը, գիւղական հրաբորբոք սէրը, գիւղական վիշտն ու ցաւը պատկերանում է այդ սիրերգ-զրամայի մէջ, արեւելեան նկարագրեղ, բոցավառ գոյներով:

Է՛յ աղաւար, լսեցէք չորան Հասօից,
Սարերի իգիթից, դաշտերի արծուից.
Նրա բիւլբիւլ եարից, վարդ գեօղալից,
Անման ծաղիկ սիրուն, ջան ֆաթմանից:

Այսպէս սկսեց աշուղը հեքեաթի նախերգանքը: Եւ այնուհետեւ պարսկերէն եւ հայերէն խառն լեզուով սկսեց պատմել եւ երգել:

Ահա այդ անտաշ հեքեաթի գրական մշակումն է, որ նոր կերպարանքով տալիս եմ այստեղ:

Գիւղի չորանն էր Հասօն, բարձրահասակ թխադէմ եւ բարեսիրտ: Նա մանկութիւնից որբացել եւ մեծացել էր կանաչ սարերի լանջերին, նախշուն գառների եւ ոչխարների հետ: Ապրում էր նա մի անշուք խրճիթում, ԱԼ-Փարաջայի կապոյտ ջրի ափերին: Ղաւաշն էր նրա միակ ընկերը, որ ամուսն էր նա այնքան գրաւիչ, այնքան սիրալոյլ: Ամէն երեկոյ, երբ իր հօտի հետ սարից գիւղն էր իջնում Հասօն ստում էր խրճիթի երդիքում աստղերի շողերի տակ եւ մեղմ նուագում: Նա իր նուագերգով յուզում եւ վառում էր գիւղի աղջիկների սիրտը...

Մի օր Հասօն, ԱԼ-Փարաջայ սարի ծաղկոտ ձորում, կանաչ աղբրաակին, տեսաւ ֆաթմանին, գիւղի արեւ աղջկան, տեսաւ եւ կախարհուեց:

Սիրուն էր ֆաթման: Լուսափթիթ, կարմրաթոյշ, մաղերը՝ ոսկի, ունքերը՝ կամար, աչքերը՝ ծով, շրթերը՝ ալ վարդ, բոյր՝ սօս, մի լուս-արեւ հրաշք աղջիկ:

Մի գեղեցիկ օր, Հասօն, ԱԼ-Փարաջայի ձորակում, առւելի ափին, լուսնի շողերի տակ, սէր առեց սիրուն ֆաթմանից եւ սէր տուեց: Բայց ֆաթմանի սիրով վառուած էր գիւղատիրոջ՝ Ասիդ Բէկի սիրտը:

Բէկը ամէն առաւօտ, լուսածէգին, նստած ձին, Լուսաղբիւրն էր գալիս չքնաղ ֆաթմանի սիրոյ գինով արբած... Այնտեղ Ծաղկեծորի կանաչ լանջին, հազարագոյն ծաղիկների մէջ, սպասում էր սիրուն ֆաթմանին:

Արեւի պէս սիրուն ֆաթման, լուսաբացին, սափորն ուսին, աղբիւրն էր իջնում, սափորը լցնում, վարդ ժպտով ծաղիկ փնջում, ալ՝ վարդերով, շաղերով գիւղ դառնում:

Բայց մի օր սեւ ամպ պատեց ԱԼ Փարաջայի ժէռ կատարին:

Ահադ բէկ, էն Մեծ գիւղի խանը, իր ձիաւոր խմբով ԱԼ-Փարաջայի մարմանդ փէշերը շրջելիս՝ տեսաւ սիրուն ֆաթմանին աղբիւր ակին շաղ ծամբը թրջելիս՝ տեսաւ եւ զարկուեց նրա արեւ-լուս պատկերից: Հոգին վառուեց, սիրտ առեց եւ փախցրեց սիրուն աղջկան:

Իմացաւ Ասիդ բէկը եւ կրակ բռնեց: Նա կոխւաւ բացեց Ահադ բէկի դէմ:

ԱԼ-Փարաջայի կանանչաղարդ դաշտի վրայ բազմել են դէմ-դիմաց սէգ, վիթխարի սէգ լեռնաշղթաներ: Նրանց արեւելեան փէշին ընկած է Սարգարադի կանաչ ծաղկաղարդ դաշտը, որի փէշերից օձապտոյտ ոլորտներով ժպտուն, անհոգ սահում են Սիանի զուլալ գետակները:

Կանանչ դաշտի հակամարտ գծերի վրայ ծփում են մի խումբ վրաններ. դրանք Ասիդ եւ Ահադ բէկերի զինուորական վրաններն են, որոնց ներքոյ, խոտերի վրայ, բազմել են գեղջուկ զինուորները, հրացանները գրկած:

Ինչո՞ւ են զինուել, ո՞ւմ համար, ոչինչ չգիտեն գեղջուկները: Առբաբները նրանց բռնի կռուի դաշտ են բերել:

Կէս օր է, արեւափառ: Հաղար-հաղար գեղջուկներ, հրացանները գրկած, շարան-շարան ԱԼ-Փարաջայի սէգ ժայռերից մագլցում են դէպի վեր... Մի ժամ: Եւ ահա կռիւն սկսում է անողը, գոռ: Սուրում են կարմիր գնդակները եւ կանաչ սարերի խրամատներից արիւն-նաթաթախ ցած են գլորուում գեղջուկ-զինուորները, կարմիր արիւնը ներկում է Սիանի ջրերը եւ ԱԼ-Փարաջայի կանաչ արտերն ու դաշտերը:

Աերջալոյս է, հրակարմիր: Այնտեղ, Ահադ բէկի ճերմակ վրանում, մետաքսէ գորգի վրայ նստել է ֆաթման տխուր եւ թախծոտ. նրա խոցուած սիրտը արիւն է լալիս: Ցանջուում է նա Հասոյի սիրոյ կրակով: Մի քանի սուկնաղարդ զինուորներ շղթայ են զարկել նրա վրանի շուրջը:

Բայց սէրը փշրում է նոյն իսկ ժայռերը:

Աերջալոյս է. արեգակի կարմիր շողերի հետ, Ասիդ բէկի բանակից գաղտնի ԱԼ-Փարաջայի կանաչ դաշտն է իջնում լուռ մի ստուեր: Նա սիրոյ կարօտով կանգ առեց ծաղկոտ ձորակի աղբրաակին, հանեց սրինդը մէջքից, գրեց սիրտը սրնգի մէջ եւ նուագը ծփաց:

Դա Հասոն էր:

Սրնգի անուշ, ներդաշնակ խաղերից ժպտացին հաղարադոյն ծաղիկները: Ժպտաց եւ ֆաթմանի սիրավառ սիրտը: Նա սիրտ առեց, գաղտնի դուրս սահեց վրանից եւ հեղիկ թռաւ

դէպի ծաղկոտ ձորը: Աղբրաակին տեսաւ Հասոյին եւ սիրակարօտ ընկաւ նրա գիրկը:

Հովերն մարմանդ երգ ասին,

Ծաղկունք անոյշ բոյր տուին:

Գիշեր էր. թանձր խաւար: Ֆաթման եւ Հասոն իրար գրկած թռան սար ու ձոր, դէպի հեռու աստղեր...

Ծէգը բացուեց: Կռիւն վերսկսեց: Ահադ բէկի բանակը յետ նահանջեց դէպի Մեծ գիւղ: Ճանապարհին ընկան բազմաթիւ գեղջուկ-զինուորներ ֆաթմանի էշին, բայց չքնաղ-հուրին չկար:

Լսեց Ասիդ բէկը, կրակ առեց եւ նոր կրակ բացեց: Նա հրամայեց զօրքին քար ու քանդ անել Մեծ գիւղը եւ գեղեցիկ ֆաթմանին գտնել:

Գեղջուկ զինուորները խելագարուած ընկան գիւղերը, չորս կողմ կրակ եւ հրդեհ բացին, հաղար-հաղար օջախներ քար ու քանդ արին, բայց ֆաթմանին չգտան:

Նա հարս էր դառել չորան Հասոյին:

Ասում են չորան Հասոն ժողովրդական իգիթ էր դառել: Նա անցել էր անտուն, անօթի ժողովրդի գլուխ եւ շէնացնում էր աւերակ գիւղերն ու քաղաքները, օգնում բոլոր խեղճերին եւ չքաւորներին: Նրանց երկաթէ բազուկներով էլ անխնայ ունչացնում էր գիշատիչ առբաբներին, անգութ հողատէրերին եւ նրանց հողերը բաժանում աշխատաւոր հողազուրկ գեղջուկներին:

Իսկ ժողովուրդը հաղարաւոր երգերի նիւթ էր դարձրել Հասոյի անունը եւ երգում էր ու փառաբանում նրա հռչակաւոր գործերը:

Այս հէքեաթը այսօր սեփականութիւնն է կազմում Չահարմահալ գաւառի պարսիկ եւ հայ աշխատաւոր գիւղացիութեան եւ շրջում է բերնից բերան: Ծագումը պարսկական է թէ հայկական: Այս հարցի շուրջ գիւղացիները իրար հետ չեն համաձայնուում: Պարսիկ գեղջուկները Հասոն իրենց սարերի իգիթն են համարում, իսկ հայ ռանջւարները՝ իրենց հանդերի չորանը: Բայց փաստն այն է, որ այսօր Հասոն դարձել է երկու հարեւան աշխատաւոր ժողովուրդների սիմբոլը: Նրա անունը մի առանձին սրբութեամբ յիշում են թէ հայ եւ թէ պարսիկ գեղջուկները:

Ուշ գիշեր էր: Լուսնակ, պարզկայ, հե-
քեթթային գիշեր: Գեղջկական պարզուկ օջա-
խից հիւրերը հետզհետէ բաժանուեցին եւ ես
չօնգուրի քաղցր, դիւրեկան, անոյշ լարերի
տպաւորութեան ներքոյ մտայ Մորբէոսի գիրկը:

Լուսածէգին ճանապարհ ընկայ դէպի
վերին-Քօնարք, ժողովրդական նոր երգեր ձեռք
բերելու եւ գեղջուկների կեանքը նկարելու ջերմ
ոգով տողորունած:

Վիկնմա, 27 Մարտ 1924:

ԱՐԱՐ ԵՐԵՄԵԱՆ

ՀԱՅ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՉԵՌԱԳԻՐՈՐԸ

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԵՐՈՒՍՈՒՆՈՒՄԻ ՎԱՆՔԻՆ

Հայ բժշկական ձեռագիրներու հնագոյնը՝
վենետիկի Մխիթարեան վանքին սեպհական
Գագիկ-Հեթումեան բժշկարանը ծանօթացնելէս
յետոյ¹, կարեւոր կը համարիմ յիշատակել
նաեւ Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց Միաբանու-
թեան Մատենադարանին բժշկարանը, որ ժա-
մանակակից է առաջինին:

Անոր գրչութեան բուն թուականը յայտնի
չէ. բայց Յիշատակարանը՝ որ Օշնի որդի Հե-
թումին անունը կ'արձանագրէ, թոյլ կու տայ
մեզ հետեւեցնել, թէ 1294—1307ի ժամա-
նակամիջոցին* կը վերաբերի այն, ինչպէս ես.

թագրած է արդէն Մեսրոպ վարդապետ
(այժմ Եպիսկոպոս Էջմիածնի), որ 1909ի
Արարատին մէջ (էջ 590), հարեւանցի
տեղեկութիւն մը հրատարակեց այս ձեռագրի
մասին:

Անոր ծաւալը կամ պարունակութիւնը է
սակայն, որ կը շահագրգռեն զիս այժմ, այլ
մէջը գտնուած երկու թերթ պատկերները, որոնց
գունաւոր նմանահանութիւնը բախտ ունեցայ
ստանալ, շնորհիւ Երուսաղէմի Պատրիարք Գու-
րեան Ամենա. Եղիշէ Սրբազան Արքեպիսկոպո-
սին, որուն հրապարակաւ կը յայտնեմ իմ
երախտապարտ շնորհակալութիւններս:

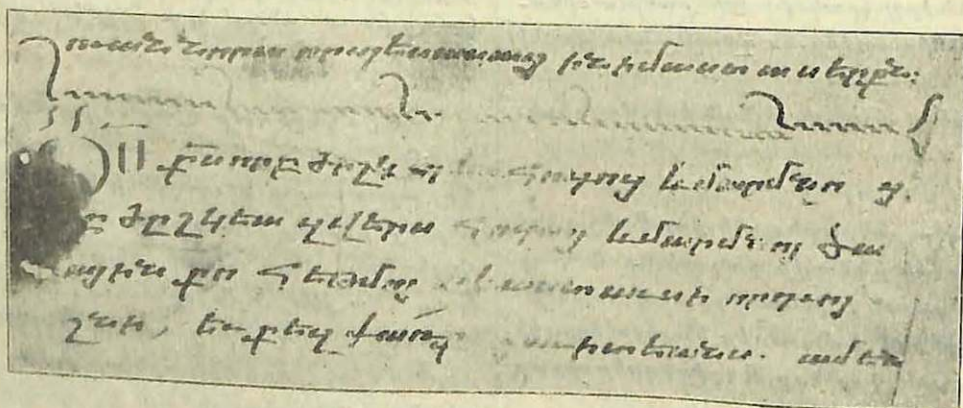
Մեսրոպ վարդապետ 1909ին կը գրէր
նաեւ, թէ այս ձեռագիրը կը պարունակէ Մխի-
թար Հերացիի Զերմանց Մխիթարութիւն
աշխատութիւնը, բայց պակասաւոր, զոր յետոյ
լրացուցած է նոր գրիչ մը:

Բուն ընդօրինակողին յիշատակութիւնը
կորսուած է կ'ըսուի, եւ ձեռագրին մէջ կ'ը կար-
դացուի միայն երկու համառօտ յիշատակու-
թիւն, որուն առաջինն է՝

«Տէր Յիսուս վայելել տացէ զբժշկա-
րանս մեծի եւ բարեպաշտ իշխանին Սեւաս-
տաւսին Հեթումի՝ որդւոյ Աւնի բարե-
պաշտի:»

Իսկ երկրորդը՝ որուն լուսանկարն ալ կը
ներկայացնեմ է՝

«Յիսուս Բրիստոս որ բժիշկը եւ հո-
գոց եւ մարմնոց, | բժշկելիս զվէրս հոգւոյ
եւ մարմնոյ ծա | ուսին քո Հեթումի սեւաս-
տաւսի որդւոյ | Աւնի, եւ քեզ փառք յա-
ւիտեանս. ամեն:»

¹ Բազմաթիւ, 1923 թիւ. Յունուար եւ Փետրուար:

* Մեզի անկի համանական կերեւայ Յիշատա-
կագրին ակնարկած «Հեթում» սեւաստաւոս որդի Աւնի»
համարի ներքեւ կամքորոնացոյ եղբայր «Հեթում» սե-
ւաստաւոս որդի Օշնի, զոր սիւնկեոյ Պատմիչը կ'ա-

նուանէ «այդ զգոն եւ մեծիմաստ եւ զբազէտ յոյժ»
(Միստան, էջ 80): Օշնի վախճանեցաւ 1175ին թողով
իշխանութիւնը անդրանիկ որդւոյն Հեթումի. սա իշխեց
կամքորոնի կերեւ Սեւաստոս մինչեւ 1201, երբ թա-
գաւորին կալանաւորուեցաւ եւ ապա կրօնաւորեցաւ